

SPEKTAKLLARDA XATTI-HARAKAT MASALASI

Komilov Mo‘minjon Abduraximjon o‘g‘li

O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat institutining Farg‘ona mintaqaviy filiali
70211101 – Aktyorlik san‘ati (Musiqali teatr aktyorligi san‘ati)
mutaxassisligi 1-kurs magistri
E-mail: mominjonkomilov@gmail.com

Komilova Mushtariybegim G‘ofurjon qizi

O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat institutining Farg‘ona mintaqaviy filiali
“Sahna nutqi va san‘atshunoslik” kafedrasida o‘qituvchisi
E-mail: mushtariybegimkomilova@gmail.com

SH. Usmonov

Ilmiy rahbar: Professor

ANNOTATSIYA

Mazkur san‘at turining paydo bo‘lishi va ommalashishiga ancha vaqt bo‘lgan bo‘lsada, sahnadagi xatti-harakat masalalari moddiy va ma‘naviy hayotni aks ettirish, obraz yaratish uslublari bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari yetarli emas. Teatlarda spektakllar yaratish, ularni saxnalashtirish murakkab jarayon bo‘lib, bu jarayondagi aktyorlarning xatti-harakatlar ustida ishlashi va talqin etishi masalalari yetarli darajada o‘rganilmayapti hamda teatr sohasidagi olimlar tomonidan sahnalashtirilgan spektakllardagi aktyorlarning xatti-harakatlari to‘g‘risida taqriz berilmayapti. Shu nuqtai-nazardan spektakllarda aktyorlarning xatti-harakat talqinini tahlil qilishda bir muncha muammolar ko‘zga tashlanmoqda. Kino va spektakllardagi xatti-harakat masalalari tarixi to‘laqonli, yaxlit ilmiy ish sifatida tadqiq etilmaganligi, Aktyor tayorlashdagi xatti-harakat masalasi o‘zbek milliy san‘ati va madaniyatidagi madaniy ahamiyati tahlil etilmaganligi, repertuardan joy olgan spektakllar badiiy uslubiy jihatdan tahlil qilinmaganligi va teatr, kino ijodkorining individual xatti-harakat ijro uslublari qiyosiy tadqiq etilmaganligi tadqiqot ishining dolzarbligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: obraz, psixofizik, musiqali drama, talqin, mahorat, rol, ichki-psixik, ijro, teatr, sahna, xatti-harakat, kechinma san‘at, qayta gavdalantirish, pyesa, rejissyor, aktyor, pafos, mizansaxna, ovoz, nutq, plastika, yechim, xolat.

ABSTRACT

Although it has been a long time since the emergence and popularization of this art form, there are not enough scientific and research works on the issues of acting on the stage, reflecting the material and spiritual life, and the methods of image creation. Creating performances in theaters and staging them is a complex process, and the issues of actors' work and interpretation of actions in this process are not sufficiently studied, and there is no review of actors' actions in staged performances by theater scientists. From this point of view, some problems are highlighted in the analysis of actors' interpretation of actions in performances. The history of movement issues in movies and plays has not been researched as a complete and integrated scientific work, the cultural significance of the issue of movement in actor training in Uzbek national art and culture has not been analyzed, the performances included in the repertoire have not been analyzed artistically, and the individual movement performance styles of theater and film creators have not been comparatively researched. justifies the relevance of the research work.

Keywords: image, psychophysical, musical drama, interpretation, skill, role, inner-psychic, performance, theater, stage, behavior, experiential art, re-embodiment, play, director, actor, pathos, mise-en-scène, voice, speech, plasticity, solution, condition.

Biror asarni jonlantirish jarayonida bizga kerak bo'lgan barcha omillardan oqilona foydalanish meyorining isboti sahnada aktyor ijrosi uchun ko'maklashuvchi, uning maqsadini ro'yobga oshishida yordam berib, tomoshabinda aynan kerakli tuyg'ularni xatti-harakat, joy, vaqt, voqea, holat va vaziyatni ravshanlashtiruvchi vositalar jamlanmasi muhitdir. Tomosha sahna atalmush pardalar bilan o'rab olingan joy markazida ro'y berar ekan, mana shu sahnadagi hayotni aks ettiruvchi aspektlar, ya'ni rassomdan va uning muhit yaratish jarayonidagi ishtiroki haqida fikrlashsak. Eng muhimi, tabiiy muhit tuyg'usini uyg'otish diqqat markazida bo'lishi lozim. Sahnaviy muhit aktyorda, sahnaviy diqqatni jamlashga, sahnaviy kayfiyatni to'g'ri tug'ilishga, sahnadagi xatti-harakatlar, muloqotlarni ishonarli, tabiiy, jonli ta'sirchanligini oshirishga, aktyor fe'l-atvori, xarakterining ishonarli ifodalanishiga, u bajarayotgan xatti – harakatlardagi jonli energiyaning aktyorga – partnyorga, tomoshabinga yoqimli estetik ta'sir etishida yordamlashadi.

Teatr va kino san'ati tabiiyki qadimiy san'at turidir. Ming asrlar mobaynida shakllangan teatr va kino san'ati o'ziga hos ijodiy yo'lni bosib o'tgan.

Aktyor maktablari, institut va universitetlarida sahna harakati alohida fan bo'lib, unda test va imtihonlar talab qilinadi. Bundan tashqari, kundalik hayotda tanani

mohirona nazorat qilish ham zarur. Axir, hatto o‘zboshimchalik bilan qilingan tezkor imo-ishora ham suhbatdoshni xafa qilishi yoki g‘azablantirishi mumkin¹.

Bosqichli harakatning maqsad va vazifalari: Sahnadagi harakat mahorati aktyor uchun eng muhim mahorat bo‘lib, uning tashqi aktyorlik texnikasini namoyon etadi. Shuni takidlash joizki, K.S. Stanislavskiy ham sahnadagi aktyor harakatlanish texnikasini birinchi o‘ringa olib chiqishni orzu qilgan va sahna harakatini alohida fan sifatida kiritgan. Shuningdek bu borada yozilgan birinchi kitob I.E.Kohga tegishli. Zamonaviy teatr va kino maktablari (oliy o‘quv yurtlari) ushbu fanni o‘rganish uchun quyidagi maqsadlarni belgilaydilar:

- *organizmning plastik madaniyatini tarbiyalash;
- *har bir insonning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- *harakat va akrobatika asoslarini o‘rgatish.

Ularning barchasi bo‘lajak sahna, teatr va kino yulduzlarini har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan.

Vazifalar: Har bir vazifa belgilangan maqsadlardan kelib chiqadi. Va u uchta “ustun” ga asoslanadi:

1. Ta’lim. Ijtimoiy adekvat shaxsni tarbiyalash, ehtiyojni singdirish doimiy o‘z-o‘zini takomillashtirish, jamoaviy ruhni uyg‘otish va o‘zaro yordam.
2. Rivojlanish. Tananing jismoniy imkoniyatlarini yaxshilang va rivojlantiring, erkinlikni his eting tanani boshqarish, qulaylik, harakatchanlik, plastika, tasavvur, fantaziya, xotira va kuzatishni rivojlantiring.
3. Trening. Psixofizik fazilatlarni takomillashtirish, mashqlar va texnikalar to‘plamini o‘zlashtirish, yangi harakatlar va imo-ishoralarni tezda "qabul qilish" qobiliyatini o‘zlashtirish.

Qiziqarli fakt. Bolalar barcha ko‘nikmalarni kattalarga qaraganda tezroq o‘zlashtiradilar. Ularda hali harakatlarning "qat’iyligi" yo‘q. Ular “jamiyat” bilan cheklanib qolmaydi. Shuning uchun ko‘pgina maktablar faqat 9 yoshdan 14 yoshgacha bo‘lgan bolalarni qabul qiladi.

Bosqichli harakat turlari: Har qanday harakat yoki imo-ishora miya faoliyatining natijasidir va ko‘pincha inson ruhiyatining holatini aks ettiradi. Harakatlar ko‘p yillar davomida tana tomonidan "eslab qolinadi". Ular ko‘pincha shaxsning xarakterini, odatlarini va temperamentini aks ettiradi.

Aktyor niqob ustasi. U qahramonlarcha hayot kechirishga qodir. Bu uning imo-ishoralarni, harakatlarini, nutqini va yuz ifodalarini takrorlashni anglatadi. Shuning uchun sahnada harakat sehrini o‘rganish juda muhimdir².

¹И.Э. Кох - Основы сценического движения

² Komilov M. - "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal Volume 3 Issue 1 / March 2022

Sahna harakatlarining barcha turlari orasida:

1. Lokomotor - oddiy, maishiy, avtomatik. Bu deyarli har qanday harakatning asosiy qismidir. Aktyorlar birinchi navbatda mayishiy, kundalik harakatlarni nazorat qilishni o'rganadilar.

2. Ishchi yoki professional. Muayyan lavozimda ishlash jarayonidan olingan. Misol uchun, do'stona suhbat paytida o'qituvchilar ko'pincha beixtiyor qalam yoki qo'l bilan biror narsaga ishora qiladilar. Aktyorlar bunday nozik imo-ishoralarni payqashadi va nusxalashadi, shunda har bir harakat oson va tabiiy ko'rinadi.

3. Semantik - undovlar, savollar, bayonotlar, inkorlar. Ular ma'lum bir ma'noni aks ettiradi va boshqalarga tushunarli, masalan, "Ketaylik" - qo'lning to'liqini.

4. Tasviriy - imo-ishoralar va tana harakatlari bilan narsaning sifatlarini ko'rsatish. Tomoshabinning e'tiborini matn mazmunidan chalg'itmaslik uchun ular sahnada kamdan-kam qo'llaniladi.

5. Pantomimik yoki emotsional - qahramonning his-tuyg'ularini to'liq yetkazishi kerak bo'lgan beixtiyor hayotiy harakatlar. Pantomima murakkab harakat turi hisoblanadi. Axir, bu hech qanday so'zsiz muloqot qilish san'ati. Biroq, professional aktyorlar ham buni o'zlashtirishga harakat qilmoqdalar.

Sahna harakatlariga raqs, jang, qilichbozlik, yurishlar (qadamlar), jestlar umumiy olib aytganda, sahnada tomoshabinga ko'rinadigan, aktyor tomonidan bajariladigan barcha harakatlar kiradi. Ammo bu ham qahramonning xarakterini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. K. S. Stanislavskiy – “Aktyorning o'z ustida ishlashi” (T. Xo'jayev tarjimasini) Toshkent – “Yangi avlod”- 2017
2. R. Dehqonov – “Aktyorlik mahorati” o'quv qo'llanma Qo'qon “ART PRESS” 2023
3. Anvarov O. - "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal Volume 3 Issue 1 / March 2022
4. M. Abdullayeva “Dramatik teatr va kinoda aktyorlik mahorati” “Tafakkur qanoti” nashriyoti Toshkent – 2014
5. M. Abdullayeva. “Sahna mahorat maktabi” “Chashma print” nashriyoti Toshkent — 2011
6. M. Abdullayeva. “Rejissura” “Adabiyot uchqunlari” nashriyoti Toshkent – 2016
7. Komilova M. - "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal Volume 3 Issue 1 / March 2022
8. R. Usmanov “Rejissura” “Fan” Toshkent — 1997
9. J. Mahmud “Aktyorlik mahorati” o'quv qo'llanma Toshkent – 2005
10. A.Umarov, Z.Mirzaxamdov Xo'qandi Latif. San'atayvoni. "Farg'ona" nashriyoti 2011-yil.
11. J.Maxmudov,X.Maxmudova.Rejissura asoslari. Darslik.Toshkent 2008.
12. Komilov M. - "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal Volume 3 Issue 1 / March 2022